

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 324

İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri

Kutlu Doğum Sempozyumu - 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97581
Tas. No:	297-92 KUT.D

ANKARA
2003

İSLÂM KÜLTÜR BİRLİĞİ VE SÜNNET

Dr. Tahsin Görgün

İSAM

0. Giriş: Dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, bugün (yani İslam'ın tebliğinden 14 asır sonra) Müslümanların hayatlarında dikkat çekecek kadar çok müşterek unsurlar vardır. Bu unsurları farkedebilmek için, birbirleri ile önceden görüşme imkanı olmayan Müslümanların, dünyanın herhangi bir yerinde karşılaşmaları yeterlidir. Müslümanların aralarındaki bu müşterekler bize, onların 'müşterek bir dünyada' yaşadıklarını söyletecek kadar esaslı ve önemlidir. Bu hususun çok açık bir şekilde gözüktüğü en önemli mekan ise, bilindiği gibi hac zamanında Kâbe ve civarıdır. Aralarında müşterek unsurların ne kadar çok ve esaslı, bu oranda da sünnetle irtibatlı olduğunu görebilmek için, Hac ibadetini ifa etmek amacıyla Kâbe'ye yönelen insanların, davranışları arasındaki müşterek unsurlara biraz dikkat etmek yeterlidir. İlk Hacc'dan sonra bu kadar uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, Müslümanlar arasında hiç kimsenin inkar edemeyeceği kadar ve şekilde müşterek unsurlar bulunmaktadır. Hac zamanında, o güne kadar birbirini görmemiş olan ve karşılaşmalarının, yaşadıkları yerlerin birbirlerinden uzaklığı nedeniyle, imkansız olduğu bilinen milyonlarca Müslümanın, gerçekleştirdikleri hac ibadetinde görünür hale gelen müştereklerin, -hayatın diğer alanlarında olduğu gibi-, nasıl olup ta ortaya çıktığı ve daha önemlisi bugüne kadar muhafaza edilebildiği sorusu, bize, bu müştereklerin Sünnet ile olan ilgisini görmeden cevaplandırılabilir bir soru gibi gözükmektedir.

Aslında mesele ilk bakışta oldukça kolay açıklanabilir gözükmektedir: Oraya gelen insanlar, orada neyi nasıl yapacaklarını bilmektedirler. Bu konuda müşterek bir bilgi olduğu için, yapılması gereken şey, sadece bu bilginin nasıl elde edildiğini araştırmaktan ibarettir. Bu da oldukça kolay bir şekilde yapılabilir. Fıkıh kitaplarında ve özellikle de ilmihal kitaplarında, veya haccın nasıl yapılacağını anlatan müstakil eserlerde bu konu efradını cami ağıyarını mani bir şekilde tasvir edilmektedir.¹ Haccı giden müslümanlar, muhtelif yollarla bu bilgileri öğrenmekte ve hacca gittiklerinde buna uygun hareket etmektedirler. Müslümanlar arasında haccın nasıl yapılaca-

¹ Aliyyü'l-Kârî'nin *Menâsik'i* ve Hüseyin b. Muhammed Sa'îd Abdü'l-Ganî'nin buna yaptığı *İrşâdû's-Sâri* (Lahor, t.y.) isimli tahşiyeye bunun güzel örneklerinden biridir.

ğına dair bilgi müşterek olduğu için, oraya giden herkes aynı bilgiye göre hareket edince, aralarındaki müşterekler ortaya çıkmaktadır. Bu açıklama şekli hem sade hem de kolay anlaşılır gözükmemektedir; gerçekten de mesele –bu cihetten bakıldığında- sade ve kolay anlaşılır bir meseledir. Çünkü Yüce Allah hac etmeyi, hacca gitme imkanı olanlara farz kılmıştır; Hz. Peygamber (s.a.v.) de, bizzat haccedererek, etrafındaki müslümanlara Haccın nasıl yapılacağını göstermiştir. Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra, müslümanlar Hz. Peygamber'den gördükleri şekilde hac ibadetini yerine getirmişler; bu yolla da her yıl haccedenler, daha önce haccetmiş olanlara bakarak, hac ibadetini yerine getirmişlerdir. Ve bu durum, günümüze kadar devam etmiştir. Burada çok kabaca işaret edilmesi gereken husus, bütün bu sürecin "Haccın menâsikini benden alınız" hadis-i şerifiyle dile getirilen emrin, hac esnasında, hac ibadeti ile ilgili müslümanlar arasında müşterek ne kadar çok şeyi açıklayabildiğini göstermek için yeterli gözükmemektedir. Ancak nasıl olup ta böyle bir şeyin mümkün ve gerçek olabildiği sorusunu sordüğümüzde, meselenin ilk bakışta görüldüğü kadar kolay olmadığı farkedilmektedir. Özellikle meseleyi –biraz sonra üzerinde duracağımız gibi- bir dünyanın inşası ve muhafazası meselesi olarak görünce ve bu cihetten karşı karşıya kaldığımız meseleler dikkate alındığında, bu sorunun hem ehemmiyeti, hem de –günümüzde karşı karşıya kaldığımız esaslı meselelerimiz söz konusu olduğunda- vazgeçilemezliği daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Burada hac için –herkesin gayet iyi bildiği bir husus olarak- söylenen şeyler, esas itibarıyla hayatın bütün alanları için –bazı tahditleri dikkate almakla birlikte- söylemek mümkündür. Ben diğer alanlara yönelmeden, -konumuz olan müslümanlar arasındaki kültür birliğinin sünnetle irtibatı açısından- bu misal üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Buradaki temel soru, müslümanlar arasında bu hususla ilgili 'müşterek bir bilgi'nin nasıl olup ta ortaya çıktığı ve bunun kadar önemli ikinci soru, bu bilginin bu güne kadar nasıl aktarılabildiği sorusudur. Bilindiği gibi hac konusundaki bilginin iki tane temel kaynağı vardır: Bunlardan birisi, haccın farziyeti ile ilgilidir.² Haccın farziyeti ile ilgili bilgi, doğrudan doğruya Kur'an'a dayanmakta ve orada bulunan ayet, 'hacca gitme yolunu bulan' herkesi, bunu yapmakla mükellef kılmaktadır. Bu teklifi unsurla birlikte haccetme müslümanların bir vecibesi olmaktadır. Ancak bu vecibenin nasıl yerine getirileceği, açık bir şekilde ifade edilmemekte; sadece bunun olmazsa olmaz unsurları –şartları ve rükünleri- zikredilmektedir. Sadece bunları bilen bir insanın hac ibadetini yerine getirmesinin ne kadar güç olduğunu fark etmek zor değildir. İşte bu noktada ikinci bir kaynak devreye girmektedir. Bu kaynak, söz konusu vecibenin nasıl ifa edileceğini, sözlü olarak değil, 'ben nasıl yapıyorsam öyle' diyerek, etrafındaki insanlara, onların müşahede edeceği bir şekilde

² Bu husus, toplumsal hayatın normatif, yani teklifi bir esas olmadan mümkün olamayacağını göstermektedir. Yani, hac denilen toplumsal fiilin var olmasını sağlayan, bunu inanlara bir vazife, bir mükellefiyet olarak yükleyen, Kur'an'ın ilgili (Al-i İmran, 97) ayetidir (diğer ayetler için bk. Salim Öğüt, 'Hacca İlgili Fıkhi Hükümler', *DİA XIV*, s. 389).

öğretmektedir. Haccın nasıl yapılacağını bu ikinci kaynaktan görerek öğrenen insanlar, diğer insanlara, onlar da diğerlerine, bu bilgiyi, yine onlara göstererek öğretmekte; böylece 'yaşanılanı müşahede'ye dayalı bir bilgi insandan insana, nesilden nesile ve nihayet asırdan asıra nakledilmektedir.

Burada söz konusu olan bilgi kaynaklarından birincisi lisani, ikincisi amelidir. Lisani olan, ameli olan vasıtası ile görünür bir hale gelmekte; bu sayede formel bir eğitimi gerektirmeyecek bir şekilde, herkes tarafından anlaşılıp uygulanabilir olma gibi bir özellik kazanmaktadır. Dikkat edilecek olursa, hac ile ilgili bilgilerin nakledilmesi için, esas itibariyle yazıya ihtiyaç yoktur. Yazı olsa olsa, asli bir nakil vasıtası değil, sadece tali ve yardımcı bir nakil vasıtası; belki, müşahede ederek öğrenme imkanına sahip olmayanlar için, bir öğrenme yolu olarak düşünülebilir. [Bu ilk dönemlerde ilmin hiç yazıya geçirilmediği anlamına gelmemektedir; aksine ilk dönemlerden itibaren başta Kur'an olmak üzere, hadisler muhtelif sahabi ve tabiin nesli mensupları tarafından yazılmıştır. Yazıya geçirme, gittikçe artan bir tavır olarak sürmüştür; zaman içerisinde yazı da tayin edici nakil yollarından biri haline gelmiştir.³] Gerçekten de ilmin yazıya geçirilmesi, yani sadırlardan satırlara aktarılması, böyle bir zarureten dolayı gerçekleşmiş; bildiğimiz kadarıyla bunu gerçekleştirenler de, hem kendileri, özellikle ilk dönemlerde, yaptıklarından memnun olarak yapmamışlar; hem de ciddi bir muhalefetle karşılaşmışlardır. Ben bu hususun teferruatı üzerinde durmadan sadece şunu söylemek isterim ki, ilmin yazıya geçirilmesi, bir çok insan tarafından, hayat ile ilim arasında bir mesafenin ortaya çıkması anlamına geliyordu ve bu mecburen yazılı olanı okuma ve anlama istitaatine sahip olan bir 'sınıfın' ortaya çıkmasını intaç edecekti; ve etti de. Ancak burada yine ifade etmem gereken bir husus daha var ki, görerek öğrenme yolu, ihtisas isteyen alanlar için zaman içerisinde gittikçe azalsa da, günümüze kadar devam eden bir hal olmuştur. Sadece hadis tahsilinin bütün bir tarih boyunca nasıl gerçekleştiğini gözden geçirmek bu hususu farketmek için yeterli olacağı gibi, özellikle tasavvuf alanında formel eğitimin ötesinde, müşahede ve mükâşefeye dayalı ilim elde etme gayreti, dünyanın bir çok yerinde hala devam etmektedir. Burada söylemem gereken husus, çok kabaca şudur: İslam bize, esas itibariyle, bilfiil nakledilmiştir. Bundan dolayı, günümüzde bazılarının göstermeye çalıştığı gibi, Kur'an -müteşabih olan bazı ayetler hariç- anlaşılabilir bir kitap olmadığı gibi, dinin ne olduğu da bilinmiyor değildir. Sıkıntı Kur'anı anlamada değil, anlaşılmanın 'beklenene veya cârî olana' uymaması noktasında ortaya çıkmaktadır. Mesele bizim dinin ne olduğu konusundaki bilgi eksiliğimizden değil, başka bir şeyden, Gadamer'in 'hermeneutik durum' dediği bir hal-den kaynaklanmaktadır.

Gadamer'in hermeneutik durum (hermeneutische Situation) dediği durumu, en açık bir şekilde Kehf suresinde Yüce Allah tarafından anlatılan, ashab-ı Kehf'i dik-

³ Fuat Sezgin ve Nabia Abbot'un bu konudaki çalışmaları bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

kate aldığımızda, ifade edebiliriz. Bilindiği gibi Yüce Allah bu surede, kendilerine Allah'tan başka bir ilah edinen toplumlarından Yüce Allah'a sığınan bir grup gencin, duasını kabul ettiğini ve bunların bir mağaraya giderek, toplumdan uzaklaşmalarını sağladığını; bu mağarada onların üç asır kadar uyduklarını ve uyandıklarında, ayrıldıkları toplumdan daha başka bir toplum olduğunu; kendi ellerinde bulunan paranın artık geçerli olmadığını farkettilerini anlatmaktadır. Bir zamana kadar geçerli olan bir bilginin, belli bir süre sonra, herhangi bir nedenle geçersiz olması durumunda, -paranın zaman içerisinde geçersiz hale gelmesi gibi- insanların eski bildiklerinden vazgeçmemekle birlikte, onun geçersiz kılındığını veya geçersiz bir hale geldiğini fettiği duruma, Gadamer 'hermeneutik durum' adını vermektedir. Hermeneutik durum, kendisini ilim ve düşüncede izhar etmekle birlikte, esas itibarıyla toplumsal bir durumla, yani 'toplumsal varlık' alanındaki bir dönüşümü ifade etmektedir. Esas mesele, bu hermeneutik duruma nasıl düştüğümüzü anlamak; ve bu durumdan nasıl kurtulacağımızı aramaktan ibarettir. XIX. Yüzyılda başlayan ve bugün de ciddi bir şekilde devam eden bu hermeneutik durumu anlamak, bize bir taraftan sünnetin bizim müslüman olarak varolmamızdaki yerini anlamamıza yardımcı olacağı gibi, aynı zamanda bu durumdan kurtulmanın muhtemel yolları hakkında da bize yol gösterecektir. Bunun için önce varlık ve toplumsal varlık hakkında bazı hususları açığa kavuşturmamız gerekecektir.

İçinde yaşadığımız dünya, sadece fiziki dünyadan ibaret değildir; biz Nicolai Hartmann'ın deyimi ile bir 'manevi dünyada' (geistiges Sein)⁴ (Searle buna sosyal gerçeklik [social reality]⁵, fenomenologlar buna Hayat Dünyası [Lebenswelt] diyor) yaşıyoruz.⁶ Müslüman olmak, böyle bir dünyada yaşamak demek olduğu için, dünyanın neresinde bir müslüman varsa o, bu dünyanın mukimi olarak, dünyanın diğer yerlerinde bulunan müslümanlarla müşterek bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu dünyanın en önemli özelliği, başında insanın fiilleri vasıtası ile ortaya çıkması ve bu fiillerin tekerrürü ile varlığını sürdürmesidir.⁷ Bu dünya bir defa ortaya çıktıktan sonra, her doğan insan bu dünyanın içine doğar ve bu dünyayı benimseyerek ve yeniden üreterek yaşamayı öğrenir ve bu dünyayı kendi fiilleri vasıtası ile yeniden üreterek varlığını sürdürür. Yukarıda hac örneğinde kısaca işaret edildiği gibi, insanın içinde yaşadığı dünya, buna isterseniz manevi dünya ve sosyal gerçeklik diyelim, Heidegger'in ifadesi ile, 'normatif olanın' [yani bir emrin] tahakkuku ile gerçekleşir.⁸ Normatif olan, insanı bir şey yapmakla mükellef kılandır. Teklife muhatap olup, bu

⁴ Nicolai Hartmann, *Das Problem des geistigen Seins*, Berlin 1949 (ikinci baskı)

⁵ J. Searle, *The Construction of Social Reality*, Allan Lane, Penguin Group: London 1995

⁶ İbn Haldun bu dünyaya, bir cihet ile 'umrân' demektir. Osmanlı uleması bunu ifade etmek için 'nizâm-ı âlem' terimini kullanıyorlardı.

⁷ Klasik metafizik de 'a'yânı', yani mevcudu tasnif ederken, bunları iki kısma ayırmakta ve bunlardan birincisini insan fiillerine ve onlarla mevcut olanlara hasretmektedir. Bu husus için bak: *Kadı Mir 'ale'l-Hidâye'ti'l-Hikme*, Dersaadet 1321, s. 3; Batı Sosyolojisinde de, bazı yaklaşım şekilleri, insanın insan olabilmesini böyle bir süreçte iştirakine bağlamışlardır. Meselâ bak: Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul 2001, III. Bölüm

⁸ Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen 1987, s. 151

teklifi kabul eden insanların, teklifin mücebince amel etmesi neticesinde, aralarında irâdi katılımı gerektirmekle birlikte keyfi olmayan, sırf teklifin mücebince amel etme, yani itaat esasına dayalı müşterek bir zemin ortaya çıkar.⁹ Daha başka bir ifade ile, herkes herkesin nerede neyi nasıl yapacağını bilir. Bu bilgi, manevi dünyanın esasını teşkil ettiği gibi, bu bilginin öğretilmesi ve öğrenilmesi, aynı zamanda bilfiil gerçekleşmesi anlamına da geldiği için bu dünyanın devamını sağlar. Müslümanın içinde yaşadığı dünya, İslam'ın tebliği ile ortaya çıkmış bir dünyadır. Bu dünyanın oluşumunda ve devamında sünnet ne kadar etkili olduysa, müslümanların müslüman olarak varlıklarını devam ettirdikleri sürece, onların dünyalarının da -esasî anlamında- mütemmim cüzünü teşkil etmiştir. Bu dünyaya aynı zamanda -sosyal antropologların ve bazı sosyologların dilini kullanacak olursak- 'kültür' dünyası da diyebiliriz. Kültür, insanların ürettikleri her şey olduğuna göre, İslam kültürü de müslümanların benimseyerek mukimi oldukları ve ittiba ederek yeniden ürettikleri bu dünyanın diğer bir adı olmaktadır. Buradan açık bir şekilde, müslümanların kültür birliğinin, aslında onların mukimi oldukları dünyanın müşterek taraflarını ifade ettiğini söylemek mümkün olacaktır.

Bu meseleyi gereği gibi ifade edebilmek için öncelikle ana hatları ile İslam toplumunun nasıl ortaya çıktığını ve bunun sünnetle iribatını ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü kültür, tek tek şahısların işi olmayıp, 'varolma gücünü gösteren bir toplumun, varlığını sürdürürken ortaya çıkardığı her şey'i ifade eder. Bundan dolayı, İslam kültürü ve bu kültürdeki birlik, İslam toplumunun birliğini, daha doğrusu onun varlığını anlamadan anlaşılabilir bir husus değildir.

1. Kültür Nedir? Kültür denildiğinde, esas itibariyle, bir toplumu oluşturan insanların ortaya çıkardığı her şey kastedilir. İnsanlar neyi, niçin ve nasıl ortaya çıkarırlar? Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, varolmanın aynı zamanda bir şey yapmak anlamına gelmesidir. Varolmak bilfiil bir durumdur. İnsanlar bir şey yaparak mevcudiyetlerini devam ettirirler; bir şey yapmak, bir şey ortaya çıkarmak, varolmanın muktezasıdır. Bu husus bizi, insanın bir zorunluluklar zinciri içinde bulunduğunu ve mevcut olması ile bir şeyler yapmasının birbirini gerektiren, biri olmadan diğerinin düşünülmemeyeceğini göstermektedir. İnsanın mevcudiyetinin zorunlu ön şartlarından birisi, başka insanlarla birlikte ve ancak onlarla 'yardımlaşmaya dayanmasıdır. Bu hususu Teftazânî şu şekilde ifade eder:

Çünkü ebnây-ı beşer 'medeniyyün bi't-tab'l', yani sair behâ'im gibi 'ale'l-infirâd yaşayamayıp min ciheti't-ta'ayyüş temeddüne muhtaçtır. Ve 'temeddün' mahall be-mahall akd-i cem'iyyet ederek gidâ ve libâs ve mesken emsâli havâ'ic-i zaruriyye-i beşeriyyelerinin tedarikinde yekdigere teâvün ve müşâreketten ibaredir.¹⁰

⁹ Klasik hale gelmiş olan din tanımı da (akıl sahiplerini kendi iradeleri ile kendinde iyi olana ulaştırın ilahi bir vaz, *Hâşiye-i Kestelî 'alâ Şerhi'l-Akâid*, İstanbul, t.y., s. 6), bunu ifade etmektedir. Bu tanımın bir açıklaması için bak: Elmahlî M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, I, 83

¹⁰ Abdünnâfi İffet Efendi, *en-Nef'u'l-Mu'avvel Tercümetü't-Telhîs ve'l-Mutavvel*, İstanbul 1298, c. I, s. 25-26.

Bundan dolayı insanların yaşadığı her yer ve zamanda, aralarında bir dayanışma olmak zorunludur ve bu zorunluluk, insanları gayr-ı iradi de olsa birbirleri ile dayanışmaya sevkeder. Dayanışma insanlar arasındaki ilişkilerin belirli bir düzeni olmadan mümkün olamayacağı için, insanların yaşadığı her yerde bir düzenin de olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Ancak bu ilişkilerin kendisi kadar, bunların düzeni de insanlardan farklıdır; insanlar en azından fiziki varlığı olan ve bu halleri ile, diğer insanlar tarafından sırf beş duyu ile algılanan varlıklardır. Buna karşılık hem ilişkiler, hem de bu ilişkilerin düzeni, var olmakla birlikte sırf beş duyu ile algılanabilir şeyler değildir. Bunların beş duyu ile algılanamaz olmaları, onların başka bir varoluş şekli olduğunu göstermektedir. Sünnet de, esas itibariyle böyle bir ilişkiler düzeninin esasını ifade ettiği için, sünnetten bahsetmek, öncelikle onun varoluş şeklini ve bu varoluş şekli ile toplumsal düzen arasındaki alakayı kurmaya bağlıdır. Bu alaka gereği gibi kurulduktan sonra toplumsal olanın sünnetle irtibatı kurulacak ve bunun neticesinde de bir taraftan İslam toplumunun varlığını devam ettirmesi ile bir kültürün ortaya çıkarılması arasındaki irtibat üzerinde durulurken, aynı zamanda dikkatlice bakan her insanın kolayca farkedeceği müslümanlar arasındaki müşterek hususların nasıl ortaya çıkıp, bu kadar zaman sonra, müslümanlar arasındaki zaman ve mekan farklarına rağmen, nasıl sürdürülebildiği sorusuna da bir cevap verilebilecektir. Kısaca ifade etmek gerekirse, müslümanlar arasında, yaşadıkları yer ve zaman ne kadar birbirinden farklı olursa olsun, onların bir dinin mensubu olduğunu gösteren esaslı müşterekler hep mevcut olagelmıştır ve halen de bu müşterekler devam etmektedir.

2. İslam Dini ve İslam Kültürü: İslâm'ın tebliği ile birlikte, insanların birlikte yaşamaları ve bunun da ancak yardımlaşma yoluyla olacağı zorunluluğunda herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte, bu zorunluluğun muhtevası konusunda esaslı bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Bu değişiklik, insanlar arasındaki ilişkiler düzeninde gerçekleşmiştir. Biz, ortaya çıkan değişikliğin bazı hususiyetleri konusunda açık seçik bir tasavvur oluşturmadan, İslam toplumunun nasıl ortaya çıktığı ve bu toplumun varlığını nasıl sürdürdüğünü tespit etme imkanına sahip olamayız. İslam toplumunun varlığı, onun aynı zamanda bir şeyler ortaya koyması anlamına geldiği için, İslam toplumunun varlığı ile kültür arasında doğrudan bir alaka vardır. Bu aynı zamanda İslam toplumunun birliğini sağlayan unsurlarla, İslam kültüründe mevcut olan birlik arasında da doğrudan bir irtibat olması gerektiğini düşündürmektedir.

Başka bir vesile ile İslam toplumunun inşa edici ilkesinin 'rasule ittibâ' olduğuna işaret etmişim.¹¹ Şimdi bu hususu biraz daha açıklayarak, bunun dünyanın neresinde olursa olsun müslümanlar arasında hala devam eden müşterek unsurlarla olan alakasını kurmaya çalışacağım. Burada hemen söylenmesi gereken husus, rasûle ittibâ'nın ilk dönemlerdeki anlamı ile veya gerçekleşme şekli ile daha sonraki

¹¹ 'Kur'ân ve Fıkıh', *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II* (Ed. Bedreddin Çetiner), ISAV-Ensar Neşriyat: İstanbul 2001, s. 107-119

dönemlerdeki gerçekleşme şeklinin arasında, şeklen de olsa bir fark olduğudur. Bu farkı da ifade ederek, bunun İslam toplumu açısından ne gibi neticeler doğurduğu üzerinde durmak istiyorum.

2.1. Bu hususu biraz daha yakından ele alabilmek için, vahyin bizzat Hz. Peygamber tarafından tebliğ edildiği dönem ile, daha sonra, hadislerin yazılı hale geldiği dönemi birbirinden ayırmak gerekecektir. Gelenek bize bu hususla alakalı olarak gerekli terimleri vermektedir. Vahyin bizzat Hz. Peygamber tarafından tebliğ edildiği döneme, *sahabe* dönemi (veya *asr-ı saadet*) denilmekte ve bu dönem, esas itibariyle *tâbiûn* dönemine kadar devam etmektedir. Tabiûn ve tebeu tabiin dönemini de, aşağıda kısaca üzerinde duracağım gibi, birlikte ele alarak, hadislerin tedvini döneminden ayırmak gerekmektedir.¹² Hadisler tedvin edildikten günümüze kadar geçen dönemi de tek bir dönem olarak kabul edeceğim. Bu ayrımları niçin yaptığımı, daha sonra kısaca temellendireceğim.

Sahabe döneminin en önemli hususiyeti, vahyin nüzulünün devam etmesi ve insanların müslüman olmalarının, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e ittiba yoluyla gerçekleşmesidir. [Serahsî'nin İmam Ebû Yusuf'tan naklettiği şu ifadeler, bu dönemi çok güzel açıklamaktadır: "inne'l-vahye kâne yenzilü ve'l-hükmü yetegayyerü sâ'aten fe sâ'atin. Fe'llezîne kânü bi'l-bu'di min rasûlillâhi sallallahü aleyhi ve selleme kânü lâ yedrüne mâ nezele ba'dehüm min hükmillâhi te'âlâ fe'emme'l-âne fekad istekarre'l-hükmü" "vahiy iniyor ve hüküm saatten saate değişiyordu. Rasulullah'ın uzağında bulunanlar kendilerinin uzakta buldukları süre içinde Allah'ın hangi hükmünün nazil olduğunu bilmiyorlardı. Ama bugün artık hükümler değişmez bir şekilde elimizdedir."]¹³ Bu dönemin ayırıcı hususiyeti insanların doğrudan doğruya, vasitasız bir şekilde Hz. Peygamber'i görerek ve ona gerektiği hallerde sorularını sorarak, bilmediklerini öğrenme imkanına sahip olmalarıdır. Bu dönemde henüz terim olarak sünnetin olması gerekmediği gibi, sünnetin muhtevasının da kesinleşmiş olması gerekli değildir; bu dönemde henüz Hz. Peygamber hayattadır ve her şey ona bağlı olarak yürümektedir. Ancak her şeye rağmen müslümanlar, kendi aralarındaki ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerini, neyi nasıl yapacaklarını bilme ve öğrenme imkanlarına sahiptirler ve bu süreçte bir taraftan vahyin tebliği devam ederken, aynı zamanda bir toplum da oluşmaktadır; toplumun oluşması demek, kabaca insanların ferdi fiillerinde olduğu kadar, kendi aralarındaki ilişkilerinde de (buna müşrikler ve diğer din mensupları ile olan ilişkilerini de eklemek gerekir) Hz. Peygamber'i örnek almaları ve bu anlamda onun fiillerinin herkesi bağlayıcı bir merci olması, onun sözleri ve direktiflerinin bu ilişkileri yönlendirici olması anlamına gelmektedir. Bu süreç bize, Hz. Peygamber'in fiillerinin, o daha hayatta iken müslüman davranışının standardını teşkil ettiğini ve bu anlamda onun fiillerinin bir davranış şekli

¹² Bu ayırım, bu iki dönemde hadislerin yazılmadığı veya rivayet edilmediği anlamına gelmediğini burada söylemeye gerek görmüyorum.

¹³ Serahsî, *el-Mebsût X*, s. 7.

olarak yaygınlaşarak, bir 'sünnet' haline geldiğini, yani toplumsal düzenin kendisine bakılarak oluştuğu bir üsve-i hasene olduğunu göstermektedir. Bu anlamda sünnet ile (ki aslı Hz. Peygamber'in fiilleridir) vahiy arasındaki irtibatı kurmadan, sünnet ile ona ittiba arasındaki irtibatı kurmak mümkün olmadığı için, bu hususun biraz açıklanması gerekmektedir.

Sözlü bir iletişimde, mütekellim ile muhatap arasından üç ayrı hususu birbirinden tefrik etmek gerekmektedir. Mütekellim bir sözü söylerken, bir şey kastederek bir düzen içerisinde ses çıkarır. Bunu yapmakla, aynı zamanda başka bir şey de yapar: Meselâ bir konuda muhatabını bilgilendirir, ona bir şey yapmasını emreder, onu över veya yerer, onu uyarır vs. Bunun neticesinde muhatabı, bu sözün mücebine göre bir reaksiyonda bulunur. Sözün mücebine göre, muhatabın reaksiyonu da değişik isimler alır. Meselâ eğer mütekellim, muhataba bir konuda bilgi veriyorsa, ona inanır veya inanmaz; eğer emrediyorsa, ona itaat eder veya isyan eder; eğer uyarıyorsa, bu uyarıyı dikkate alır veya almaz ilh. Vahiy ile Hz. Peygamber'i bu cihetten dikkate alırsak, o zaman şöyle bir durum ortaya çıkar: Mütekellim olan Yüce Allah, keyfiyeti bizim tarafımızdan bilinmese [yani burada vahyeden ile kendisine vahyeden arasındaki ilişkinin sırf lisani bir mütekellim-muhatab ilişkisi olduğunu söylemek doğru olmaz] de vahiy yoluyla Hz. Peygamber'i uyarmış; ona bir şey yapmayı emretmiş; onun bazı şeyleri yapmasını yasaklamış; ona bazı konularda bilgi vermiştir, ilh. Yüce Allah'ın vahyetmekle ne yaptığı ve her bir ayetle ne yaptığı sorusunu soracak olursak, Hz. Peygamber'in fiillerini, Vahiy ile irtibatlı olarak anlama imkanı elde ederiz.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in kendisine vahyolunan ayetleri etrafında bulunan insanlara ulaştırmasını, yine aynı şekilde anlayabiliriz. Bu durumda Hz. Peygamber, vahyi etrafındaki insanlara ulaştırmakla, 'tebliğ' dediğimiz vazifeyi yerine getirmekte; ayrıca insanlara ulaştırdığı vahyi 'beyân' etmektedir. Hz. Peygamber'in bütün fiillerinin, insanlara ulaştırdığı vahyi 'beyân' etmek olduğunu ve bu beyânın da üç şekilde, sözlü, fiilî ve takriri bir şekilde gerçekleştirdiği yaygın olarak bilinen bir husustur. Hz. Peygamber'in beyânı, tesadüfen eline Kur'ân geçmiş olan birisinin, bu Kur'ânı anlayarak anlatması değildir; onun vazifesi budur ve o, bu hususta, kendisine vahyeden Yüce Allah tarafından (keyfiyetini bizim bilmemiz mümkün olmasa da, muhtelif karinelerin bize bildirdiği gibi, meselâ Cebrâil a.s. vasıtası ile) desteklenmektedir. Böyle olunca da, onun fiilleri, herhangi bir insanın fiilleri olmayıp, vahyin mücepleri olarak anlamlıdır.

Burada başka bir soruyu daha sormamız gerekecektir: Mütekellimin sözü ile muhatabın fiili arasında nasıl bir irtibat vardır? Meselâ emretme yetkisine sahip olan birisinin, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, emretme yetkisine sahip olduğu birisine, bir şeyi yapmasını emrettiğinde, muhatap mütekellimin emrettiğini (me'mûrun bih) yerine getirdiğinde, bu fiili kime izâfe edeceğiz? Soruyu daha açık bir şekilde sorabiliriz: meselâ emretme yetkisi müsellemlenmiş olan birisinin, muhatabına bir şeyi satın alması-

nı emretmesi durumunda, muhatabı bu emri yerine getirerek, satın alınması emrolunan şeyi satın alsa, satın alma işini kime izafe etmek doğru olur? Satın alma işinin fâili, satın alan mıdır, yoksa satın almayı emreden mi? Bu soruyu Hz. Peygamber'in fiilleri için de aynen tekrar edebiliriz. Hz. Peygamber'in fiillerini, ona o fiilleri yapmasını emreden Yüce Allah'a mı nispet edeceğiz, yoksa sadece Hz. Peygamber'e mi? Bu nispetlerden hangisi daha doğrudur? Bu soruları gereği gibi cevaplandırabilmek için sormamız gereken başka bir sorumuz daha vardır. Eğer Yüce Allah Hz. Peygamber'e vahyetmese ve ona bildirdiği şeyleri bildirmese idi, Hz. Peygamber yaptıklarını yapar mıydı?¹⁴

Bu soruları benzer şekilde ilk dönemden başlayarak bütün müslümanlar için de sorabiliriz: Eğer onlar Hz. Peygamber'i tanımasalar ve onun Allah'ın rasûlü olduğuna inanmasalar, başından itibaren yaptıklarını aynı şekilde yaparlar mıydı? Bu soruların cevaplandırılması, vahiy ile Hz. Peygamber'in fiilleri arasındaki irtibatı kurabilmek için gerekli olduğu gibi, Hz. Peygamber'in fiilleri ile müslümanların yaşadıkları hayat arasındaki irtibatı kurabilmek için de zorunludur. Bu sorulara verilecek cevaplar bize aynı zamanda bu süreçte ortaya çıkan dünyanın konumunu tayinde de yardımcı olacak ve niçin bu dönemin asr-ı saâdet olduğu konusunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Buradan hareketle, Rasule itaatın Allah'a itaat olduğunu da daha da açık bir şekilde görme imkanı ortaya çıkmaktadır.

Burada kısaca söylenmesi gereken şey, Hz. Peygamber'in tebliği ve beyanı ile birlikte, bu tebliğ ve beyân merkezli bir toplumsallaşma sürecinin, daha doğrusu yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıktığıdır; bu toplumsal düzeni ifade eden en temel terim, sünnettir. Sünnet esası itibariyle vahiy, görünüşü itibariyle Hz. Peygamber'in fiilleri ve yaygınlaşarak toplumsal düzene esas teşkil etmesi itibariyle de icmaya tekabül etmektedir. Sünnet, bir yönüyle sadece Hz. Peygamber'in davranış düzenini ifade ederken, diğer yönüyle de onun müslümanlara örnek teşkil eden, yani genelleştirilmeye müsait her türlü fiil olarak anlaşılabilir. Bundan dolayı bir fiilin sünnet olması demek, sadece Hz. Peygamber'in o fiili düzenli bir şekilde yapması anlamına gelmemekte; onun bir defa bile yaptığı bir fiili, etrafında bulunan insanlar açısından, nasıl davranacaklarına esas teşkil edebilmekte, yani toplumsal alanda müşterek bir davranışa dayanak teşkil edebilmektedir. Bütün bu hususları yine çok kısa olarak, - ilk dönemlerde olduğu gibi daha sonra da- müslüman olmanın Hz. Peygamber'e tâbî olmak anlamına geldiğini söyleyerek, ifade edebiliriz.

2.2. Hz. Peygamber'in ahirete irihali ile birlikte, din tamamlanmış ve müslümanlar Kur'an ile Hz. Peygamber'de gördüklerine dayanarak yaşamakta ve bu süreç

14 Kadı Abdülcebbar da insan fiilleri ve onların hüsün kubuhla ilişkisini ele alırken benzer bir tavır sergilemekte, benzer sorular sormaktadır Kadı Abdülcebbar, „*El-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn, Resâ'ilü'l-Adl ve't-Tevhîd* (dirâse ve thk. Muhammed Ammâre), Kâhire: Dâru'l-Hilâl, 1971, c. I, içinde, ss. 168-253, söz konusu mesele için bak. S. 210 vd.; Ayrıca fıkıh usulü eserlerinde de, Hz. Peygamber'in nasıl davrandığı sorusu cevaplandırılırken, benzer bir usul takip edilmektedir. Meselâ Serahsi, *Usûl II*, s. 90 vd; Abdulaziz el-Buhari, *Keşfü'l-Esrar III*, s. 374 vd. Ve orada zikredilen diğer eserler.

içerisinde ortaya çıkan 'sünnete' ittiba ederek hem ferdi hayatlarında hem de birbirleri ile olan ilişkilerinde, hayatlarını sürdürmekte idiler. Asr-ı Saadette herkesin, yani sahabenin, bildikleri doğrudan doğruya Hz. Peygamber'i müşahedeye dayandığı için, bu bilginin dışında herhangi bir şeye ihtiyaç hissetmemektedirler. Onlar, bu bilgiye dayanarak hayatlarını sürdürürken, aynı zamanda bu bilgiye ittiba etmektedirler. Buna ittiba etmek demek, gördükleri ve görerek öğrendiklerini bilfiil yapmaları anlamına gelir. Yani bu dönemde bilgi, esas itibariyle yazılı değil, neredeyse tamamen ameli ve bilfiil –söz de esas itibariyle bir fiildir- nakledilen bir bilgidir.¹⁵ Onların bilfiil naklettikleri ve bunu naklederken de yeniden 'ürettikleri' bilgiye tabi olanlara, 'tâbiûn' ve tabiûn'e benzer bir şekilde tâbî olanlara da 'tebeû't-tâbi'în' denilmesi de bunu ifade etmektedir. (Hadisin yazılı hale getirilmesini, ilmin sadırlardan satırlara aktarılması olarak niteleyenler de, bu durumu ifade etmekteydiler).

2.3. Teferruatını burada ele alamayacağımız –ancak ehline malûm- bir çok nedenden dolayı, bilfiil nakletme sıkıntılı duruma düştükten sonra, bunun yazılı hale getirilerek, hayatını bunun nakli ve muhafazasına adanmış olan bir alim sınıfının, yani teknik anlamda muhaddislerin ortaya çıkması, daha önceki iki dönemden epeyce ayrı telakki edilebilecek bir durum ortaya çıkarmıştır. İslam hakimiyetinin yayılması neticesinde, yeni doğanlara ve ihtida ederek 'yeniden doğanlara' dini öğretmek için, yenilerin içine doğduğu toplumsal düzenin kendisine dayandığı esasları yazılı bir hale getirmek, aynı zamanda sistematik bir yeniden düşünme ve yeniden üretme imkanını sağlamak anlamına geldiği için, bir taraftan dinin muhafazası, diğer taraftan zaman içerisinde ortaya çıkan muhtelif sapmalar karşısında, bunların tespiti ve bunlar karşısında doğruya ulaşma konusunda ehil olan herkesin müracaat edebileceği dayanakları hazırlamak anlamında da geliyordu. Sistematik olarak yeniden düşünme ve yeniden üretme gayreti, asılların nakledildiği dilin müstakil bir şekilde araştırılmasını zaruri hale getirdiği gibi, Hz. Peygamber'in siyerinin de yazılması; yani içinde yaşanan dünyanın tarihinin yazılması da, gerekli hale geliyordu. Bütün bunlara ek olarak, müslümanların geliştirdiği ve bilebildiğim kadarıyla müslümanlara has tayin edici iki ilim bulunmaktadır ki bunlardan birincisi, cerh ve ta'dîl diğeri de fıkıh usûlü ilmidir. Birincisi sayesinde ortaya çıkan ricâl ilmi bize, özellikle ilk asırlarla ilgili olarak, dünya tarihinin hiçbir dönemi hakkında bulunmayan zengin malumatı verdiği gibi, ikincisi sadece delille ittiba eden ve delilden başka bir şeyi dikkate almayan komütikatîf bir kültür ve toplumsal düzenin nasıl olup ta varlığını sürdürebildiğinin açıklamasını sunmaktadır.

Bütün bu sürecin kendisine bağlı olarak gerçekleştiği sünnet de, bu imkanı kendisinde taşımaktadır. Sünnet, bir taraftan ferdi-insani farklılıkları dikkate alacak ka-

¹⁵ İmam Şafii ve daha sonra Kadı Abdülcebbar gibi birçok alim icmâyi bu şekilde nakledilen, yani âmmenin âmmeden bilfiil naklettiği bir bilgi türü olarak kabul etmektedirler ki, bu husus bir taraftan İslam toplumunun esasları açısından, diğer taraftan da sünnetin bu süreç içinde edindiği yeri gereği gibi ifade etmesi açısından oldukça önem arz etmektedir.

dar şumüllü; diğer taraftan bütün farklılıkları bir esasta toplayacak kadar da birleştirici özelliklere sahiptir. Bundan dolayı müslümanlar arasında tarih boyunca hep, 'çokluk içinde birlik' gibi önemli bir özellik muhafaza edilebilmiştir. Esasta birlik ama teferruatta çokluk, müslümanların etrafları ile olan ilişkilerinde tayin edici bir esas olagelmıştır. Bunun en önemli alametlerinden birisi, içtihad anlayışında ortaya çıkmaktadır. İctihad, birlik içinde çokluk veya çokluk içinde birliğin tecessüm ettiği en esaslı ilkedir. Bu taraftan bakıldığında müslümanlar arasında ortaya çıkan ihtilafların da esas itibariyle arzu edilmeyen veya kendinde negatif şeyler olmadığı; aksine bir toplum içinde yaşamanın ve canlı bir toplumsal hayatın vazgeçilmez ön şartı ve neticesi olarak kabul edilegelmiştir. İslam toplumunun tarih boyunca hep delile ittiba ve zahirin tayin ediciliği hususundan taviz vermemesi ve bu noktayı, bütün gayretlerde esaslı bir müracaat kriteri olarak kabul edilmesinde, sünnetin tayin edici yerini görmek gerekmektedir.

Burada günümüze kadar devam eden bu süreci yakından tahlil etmemiz mümkün değildir; ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, zaman içerisinde ortaya çıkan *ulema*, en azından iddia olarak, Hz. Peygamber'in varisi olmuş; bu çerçevede dinle hayat arasındaki iribatı sağlamada, onun yerini almıştır. Bu konuda sadece misal olarak Osmanlı döneminden bir şeyhulislam'ın bazı ifadelerini nakletmek istiyorum.¹⁶

İbn Kemal, *risâletü'l-münîre* isimli risalesinin başında şunları söylemektedir:

"İlmin alametlerini ve bunun yayılmasını yükselten Allah'a hamdolsun. O, şer'in şî'ârını ve hükümlerini, kullarına (halkına) dîni üstün kılmak ve düşmanlarını kahretmek için hidayetini ve rasûlünü göndererek izhar etti. Helal kıldığını helal, haram kıldığını da haram kıldı. Ümmetinin alimlerini, yeri canlandırmak için yağmurlar gönderdiği gibi şeriat yolunda parlak lambalar kıldı. Ve onları Hakk yolunda irşad sürecinde alametler ve deliller kıldı ki, kulları onlar vasıtası ile (Hakka) yollar bulabilsinler. Ve onları kalplerin hastalıklarını tedavide deva ve ilaç kıldı. Ve onlarda, maksadlarına ulaşmada kesin bir menzil ve minhac oluşturdu."¹⁷

Burada ve mezkur risalenin devamında ortaya konulan tavır, bir taraftan ilmin toplum içerisindeki yerini ortaya koyduğu gibi, diğer taraftan da aynı zamanda ulemânın konumunu ortaya koymaktadır. Kısaca ulemâ, onun ifadesi ile "Yüce Allah'ın yer yüzündeki halifeleri ve enbiyânın varisleridir". Ulemânın kendisini böyle görmesi ve bundan daha önemlisi toplumun onları böylece kabul etmesi, onların tayin edici bilgi kaynaklarından olan sünnetin onların müşterek zeminini teşkil etmesi sayesinde, hem toplumun kendi durumunu ölçmelerini sağlayan hem de bütün bir İslam coğrafyasında müşterek bir kültürün muhafaza edilerek sürdürülmesini sağlayabilmiştir (sünnet-ulemâ-toplum). Bizim bugün mutlaka dikkate almamız gereken husus, tebeu tâbiîn döneminden sonra ortaya çıkan ilimdir. Çünkü ilim ve ulema, yu-

¹⁶ Bu tavır bilindiği gibi çok yaygındır; mesela başka bir misal için bak: Serahsi, *el-Mebsut I*, s. 2-3.

¹⁷ İbn Kemal, *Risâletü'l-Münîre*, İstanbul: Matba'tü'l-Cemâl, 1308, s. 2; Benzer bir şekilde Erol Güngör de ulemayı, geçmişin ve geleceğin kurucuları olarak nitelerken, ulemanın tarihte sahip olduğu yeri dikkate almaktadır (*İslâmın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul, 1981, s. 195-243).

karıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra, onun hayatta üstlendiği 'beyân' vazifesini üstlenmiş ve bu vazifeyi günümüze kadar başarıyla ifa etmiştir.

3. İslam Kültüründe Birlik ve Çokluk. Buraya kadar esas itibariyle İslâm kültüründe tayin edici olan müşterek unsurlara ve bu unsurların nasıl olup ta ortaya çıkıp muhafaza edildiğine, özellikle Hz. Peygamber'in sünnetini dikkate alarak işaret etmeye çalıştık. Bu müslümanlar arasından her şeyin müşterek olduğu ve aralarından hiçbir farkın bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Müslümanlar arasında müşterekler olduğu kadar farkların da mevcut olduğu tartışılmayacak kadar açık bir husus olduğu için, bunu ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Ancak bu çerçevede söyleyebileceğimiz bir şey vardır ki, müslümanlar arasındaki müşterekler gibi, onlar gibi ve kadar olmasa da, ihtilafların da sünnetle irtibatı vardır. İhtilafların sünnetle irtibatı, en azından İmam Şafii'den beri dile getirilen bir husustur; ancak ihtilaflar *sa-dece* sünnete bağlı olarak ortaya çıkmış değildir. Müştereklerin ortak bir esası olması gibi bir zaruret olmakla birlikte, ihtilafların kaynağının bir olması gerekmez; ihtilaflar insandan insana, toplumdan topluma ve dönemden döneme farklı nedenlerle ortaya çıkabilirler. Bu durum bir yönüyle **'teklif-mükellef-mükellefin içinde bulunduğuşartlar'**la, diğer yönü ise doğrudan doğruya teklifi unsurun içinde taşıdığı meşru ihtilaf imkanı ile alakalıdır: Çünkü teklif aynı olsa bile, mükellefler, mükellefiyetlerin yerine getirilme vasıtaları, başta dil ve tarih olmak üzere, kabaca fiziki ve beşeri coğrafya olarak isimlendirilebilecek bir çok faktöre bağlı olarak değişmektedirler. Bu ise, mükellefiyetler değişmese de, mükellefiyetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan unsurlarda ister istemez farklılaşmalara, dolayısıyla da müslümanların yaşadıkları fiziki ve coğrafi şartlara bağlı olarak ortaya çıkardıkları şeyler arasında bazı farkların ortaya çıkarmasına neden olabilmektedirler. Bu farklı unsurları dikkate alanlar, sanki dinde de bir farklılaşma varmış gibi bir tavır sergilemek istemektedirler.¹⁸ Ancak dikkat edilecek olursa, farklılaşan din değil, dinin yaşanması için gerekli olan yardımcı unsurlardır ve bu unsurlar, fiziki ve coğrafi şartlara bağlı olarak farklılaşmaktadırlar. Bütün bu farklılara rağmen, dünyanın neresinde olursa olsun müslümanlar, kendilerine tevatüren ulaşan (ki bu hakiki anlamıyla icmâen demektir) mükellefiyetler konusunda herhangi bir farklılığı aralarında taşımamakta; aksine her şeye rağmen aralarındaki müşterek unsurları sürdürmektedirler.

4. Bazı Mülahazalar: Biz, peygamberi olan bir dîne mensubuz; son zamanlarda ortaya çıkan söylem, bizi, Kitâbı olmakla birlikte, peygamberi olmayan bir din mensubu gibi görmekte ve bunun neticesinde de, bir taraftan kültür, onun dini değeri dikkate alınmayarak yok sayılmakta; diğer taraftan da dini, her şeyi meşrulaştıran bir araç haline getirmektedir. Bu hususta karşımıza çıkan sihirli soru ise, Kur'ân'da var mı? Sorusu olmaktadır. Sünneti ve icmâyı dikkate almayan bu tavır, esas itibariyle dini geçersiz kılma sürecinde etkin bir rol alma eğilimindedir. Bundan dolayı, sünne-

¹⁸ Mesela Clifford Geertz, *İslam Observed* (Chicago 1968) isimli eserinde böyle bir yaklaşımı benimsemektedir.

ti ihya ve bu ihya sürecinde öncelikle icmayı dikkate alma, bizim toplumsal varlığını sürdürmemizin olmazsa olmaz şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son zamanlarda ortaya çıkan bu tavır, daha önce bilinmeyen bir tavidir. Bugün yapılacak olan şey, eskiden olduğu gibi, 'sünnetin ihyası ve bid'atin imâtesi'dir. Bugün neyin sünnet olduğu sorusu, başlı başına bir soru olmakla birlikte, üzerinde asırlardan beri icma edilenden daha farklı olamayacağını hemen söylemek gerekmektedir.

Şunu söylemek gerekir ki, tarihin bize öğrettiği en önemli hususlardan birisi, İslam toplumunun sünnete ittiba ile var olduğu ve varlığını da aynı şekilde sünnete ittiba ile sürdürebilmiş olduğudur.

Bugün karşı karşıya olduğumuz 'hermeneutik durum' öyle gözüküyor ki, ilk defa karşılaştığımız bir durum da değildir. Bu yönden Yunus Emre'nin yaşadığı dönemle ilgili olarak söyledikleri, böylesi bir durumun nasıl kavrandığını da ifade ettiği için, hatırlanmasında fayda görüyorum. Yunus şöyle diyor:

İşidün ey ulular âhır zamân olısar
Sag müslüman seyrekdür ol da gümân olısar
Dânişmend okur dutmaz derviş yolın gözetmez
Bu halk öğüt işitmez ne sarp zamân olısar
Gitti begler mürveti binmişler birer atı
Yidügi yohsul eti içdüğü kan olısar
Ya'ni er koptu erden elin çekmez murdardan
Deccâl kopısar yerden âhır zaman olısar
'Aceb mahluk erişdi göz yumuban dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar
Birbirine yavuz sanur ittigün kala sanur
Yarın mahşer gününde işi beyân olısar
İy Yunus imdi senün 'ışkıla geçsün günün
Sevdüğün kişi senün cânına cân olısar¹⁹

Yunus'un tespit ettiği sıkıntılı durum zaman içerisinde aşılmış ve bunun neticesinde dünya tarihinin gördüğü en görkemli medeniyet olan Osmanlı medeniyeti, böyle bir kriz halini müteakiben gerçekleştirebilmiştir. Bunun nasıl tahakkuk ettiğini tespit etmek, bugün benzer sıkıntılardan nasıl kurtulunacağı konusunda sadece bize değil, bütün insanlığa yol gösterecektir; Mevlânâ'nın eserlerinden yapılan tercümelelerin Amerika'da en çok satan eserler arasında olması, tesadüfî değildir.

¹⁹ Yunus Emre Divanı II (nşr. Mustafa Tatçı), Milli Eğitim Bakanlığı Yay. İstanbul 1997, s. 115 (bu neşirde dördüncü beytin ilk mısrası muhtemelen yanlış okunmuştur; bu neşirde mezkur mısra şu şekilde verilmektedir: Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden; ben, içerik itibarıyla daha doğru olduğunu düşündüğüm şekli, Hüseyin Arif tarafından yapılan başka bir neşirden aldım: *Divanı ve Hayatı ile Yunus Emre*, İstanbul 1977, s. 258).